

Н.В. Педан

РОЛЬ ОРГАНІЗАТОРА ДИТЯЧОГО РУХУ У СОЦІАЛІЗАЦІЇ ВИХОВАНЦІВ ІНТЕРНАТНИХ ЗАКЛАДІВ

У статті здійснено соціально-педагогічний аналіз ролі організатора дитячого руху в соціалізації вихованців інтернатних закладів. Автор висвітлює основні форми та вимоги щодо ефективної взаємодії організатора та членів дитячого формування.

Ключові слова: соціалізація особистості, організатор дитячого руху, вихованці інтернатних закладів.

Актуальність пошуку оптимальних шляхів підготовки дитини до життя, формування її соціальної орієнтації, стимулювання особистісної самореалізації зумовлена передусім зміною освітньої парадигми, труднощами сучасного періоду розвитку нашого суспільства, масштабністю й гострою його соціальних, культурних та економічних проблем.

Вивчення проблеми соціалізації особистості в умовах інтернатного закладу є актуальним та доцільним, оскільки тимчасовий колектив формується з різних дітей – це і сироти, і діти з обмеженими можливостями та ін. Як свідчать численні дослідження, діти, які ростуть поза сім'єю значно гірше адаптуються в соціумі. Усе це призводить до того, що вони часто агресивні й конфліктні. Практично відсутні програми, спрямовані на формування в учнів підприємницьких навичок, економічного мислення тощо. Вихованці дитячих закладів інтернатного типу потребують спеціально організованої психологічної допомоги, яка забезпечить виховання кожного з них відповідно до його вікових та індивідуальних особливостей, а також їхній повноцінний розвиток. І якщо цього не відбувається, то причини слід шукати у діяльності самих спеціальних дитячих закладів.

Як свідчать історико-педагогічна практика, одним із ефективних інститутів соціалізації підростаючої особистості є дитячий рух – соціальний інститут, унікальний феномен соціально-громадянського виховання підростаючого покоління. Це форма активного вираження дитинства, поступове входження дітей у світ дорослих завдяки різноманітним сферам діяльності: освітній, родинній, ігровій.

Одним з основних структурних одиниць дитячого руху є дитячі громадські організації, об'єднання. Вони виступають своєрідною „школою життя”, первісним осередком набуття дитиною соціального досвіду в пошуку свого місця у досить мінливому, жорсткому суспільстві. Вони дають можливість дитині зорієнтуватися у системі соціальних зв'язків, опанувати механізмами регуляції соціальної поведінки, здійснити аналіз власних можливостей та реалізувати їх. До того ж дитяча громадська організація – це єдина соціальна інституція суспільства, вступивши до якої діти діють від власного імені, приймають власні рішення у своїх інтересах; вони мають реальну можливість

самовиховання, саморозвитку; поряд з ними існує педагогічна підтримка організаторів даних формувань.

Аналіз філософської, педагогічної, психологічної, соціально-педагогічної літератури свідчить про наполегливі пошуки вченими умов і механізмів соціалізації дітей, які виховуються в різних умовах життєдіяльності загалом та в умовах тимчасового дитячого колективу організації, об'єднання та інших дитячих формувань.

У працях психологів відбиваються результати дослідження соціально-психологічної атмосфери середовища, психологічних процесів і явищ, характерних для соціалізації і пов'язаних з особливостями особистісного зростання дітей.

Аналіз соціально-педагогічних досліджень свідчить про зростаючий інтерес учених до проблеми ранньої соціалізації дітей. Визначено соціально-педагогічні умови збагачення дитячої субкультури, формування соціальних уявлень, методи впливу на становлення позитивних взаємин однолітків.

Підсумовуючи аналіз наукової літератури з даної проблеми, можна зазначити, що переважна більшість досліджень стосуються психологічних процесів характерних для соціалізації. Роль організатора дитячого руху на соціалізацію вихованців інтернатних закладів у тимчасовому колективі, не стала предметом педагогічного дослідження, що надає їй особливої науково-теоретичної значущості та актуальності.

Мета статті – проаналізувати роль організатора дитячого руху у соціалізації вихованців інтернатних закладів.

У контексті нашого дослідження, насамперед, необхідно з'ясувати сутність поняття „соціалізація”. У філософському та тлумачних, словниках поняття „соціалізація особистості” трактується як розвиток особистості, який здійснюється в конкретних соціальних умовах сім'ї, найближчого оточення, в певних соціально-політичних, економічних умовах регіону, країни, в етносоціокультурних, національних традиціях того народу, представником якого вона є. Вхідження дитини як соціальної істоти в життя суспільства передбачає проходження трьох фаз: адаптація до норм, форм взаємодії, діяльності, що діють у цій спільноті [8, с. 210]. Однак, у психологічному тлумачному словнику подано більш широке визначення поняття „соціалізація”, яке тлумачиться як процес і результат засвоєння й активного відтворення індивідом соціального досвіду, що здійснюється у спілкуванні та діяльності [9, с. 486].

Проблема соціалізації особистості досліджується в різних аспектах: філософському, соціологічному, психологічному, педагогічному тощо. Як відомо, американський психолог Г. Парсонс запропонував термін „соціалізація” для визначення того процесу, який проходить людина протягом усього життя, набуття знань про суспільство й саму себе, розвитку соціальних навичок та вмінь, інтерналізації всієї її культури. У зв'язку з цим процес, який об'єктивно відбувається, обумовлений потребою людини у своєму відтворенні та постійному вдосконаленні. Людина народжується не готовою до життя в суспільстві, а повинна, якщо хоче реалізувати себе як індивід, пройти процес

олюднення, складовими частинами якого є засвоєння соціального досвіду, традицій, набуття та в необхідних умовах оновлення соціальної ролі та соціального статусу [1, с. 23].

Здійснивши аналіз різних підходів до трактування поняття „соціалізація”, ми вважаємо, що найбільш доцільними в плані нашого дослідження є визначення, запропоноване А. Капською, яка під соціалізацією розуміє розвиток і самозмінення людини у процесі засвоєння та відтворення культури, який відбувається у взаємодії людини зі стихійними, відносно керованими і цілеспрямовано створеними умовами життя на всіх етапах [7, с. 116].

На думку Н.М. Лавриченко процес соціалізації особистості має свої вихідні положення:

- людські особистості формуються, взаємодіючи між собою. На характер цієї взаємодії впливають такі індивідуальні обставини, як вік, стать, інтелектуальний рівень та інше;

- соціальне довкілля впливає на особистість, що формується певним чином і є простором її становлення та самореалізації;

- особистість формується на ґрунті власного досвіду життєдіяльності та життя і є активним суб'єктом свого становлення;

- вирішальною силою, яка генерує сутнісні визначення особистості як наслідком наступального процесу її становлення, є культура [5, с. 129].

Соціальний розвиток особистості виявляється засобом і водночас результатом, одним з аспектів її соціалізації, яка визначається у філософії, як процес операційного оволодіння набором програм діяльності та поведінки, характерних для тієї чи іншої культурної традиції; як процес інтеріоризації індивідом знань, цінностей і норм, що відбиваються в означених програмах, процес засвоєння та активного відтворення людиною соціального досвіду, включення індивіда в соціальні стосунки; розвиток соціальної природи чи характеру індивіда, підготовка людини до соціального життя [6, С. 112–119].

Поняття „соціалізація” тісно переплітається з поняттями „виховання” та „розвиток особистості”. Розвиток особистості визначається, як процес формування системної якості індивіда внаслідок його соціалізації, тобто засвоєння та відтворення культурних цінностей та соціальних норм, а також саморозвитку і самореалізації в тому суспільстві, в якому він живе. У найзагальнішому вигляді розвиток особистості можна розглядати, як процес входження людини в нове соціальне середовище та інтеграцію в ньому. У випадку входження до відносно стабільної соціальної спільності та за сприятливих обставин індивід, за даними психологів, проходить три фази особистісного становлення: адаптацію (засвоєння цінностей та норм, певне уподібнення до інших членів спільноти), індивідуалізацію (пошук засобів утвердження своєї індивідуалізації у процесі ототожнення із соціумом), інтеграцію – найбільш суперечливу стадію, на якій соціум прагне уподобати особистість до власних очікувань, а особистість прагне в той же час персоніфікуватися. Таким чином, поступово формується чітка структура особистості, закріплюються відповідні особистісні новоутворення,

відбувається соціальний розвиток особистості через постійне повторення названих фаз при входженні індивіда до різних соціальних груп.

В оцінці ролі та місця виховання в соціалізації особистості зазначимо: виховання відіграє важливу роль у процесі набуття особистістю соціальних уявлень, навичок, соціального досвіду, водночас, воно є лише частиною процесу соціалізації. Виховання передбачає систему цілеспрямованих, формуючих соціальних впливів, взаємодій і взаємовідносин, за допомогою яких у індивіда формуються соціально бажані риси та властивості. Соціалізація ж виявляється процесом більш широким, який включає як організовані, так і спонтанні, випадкові впливи всієї сукупності факторів суспільного буття, завдяки яким індивід долучається до культури та стає повноцінним членом того або іншого суспільства.

Таким чином, соціалізація охоплює всю чисельність впливів соціального середовища на особистість, однак, вона передбачає і реакції самої особистості на ці впливи. Для дітей-сиріт важливою є спеціалізована психологічна допомога з метою адаптації до соціального середовища, яку, зокрема, надають організатори дитячого руху, соціальні педагоги, практичні психологи.

Охарактеризувавши умови інтернатного закладу можна зазначити, що їм притаманне обмежене комунікативне коло, відсутність можливості вихованцям вільно спілкуватися з великою кількістю людей. Дослідження вчених переконали, що найбільш сприятливим для виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування, є сімейне середовище, яке допоможе їм у самостійному житті. Але це не завжди можливо, тому надія залишається тільки на заклад інтернатного типу.

Ось чому одним з найважливіших завдань інтернатних закладів є підготовка дітей до самостійного життя. Вихованців необхідно готувати до тих соціальних ролей, які їм доведеться виконувати в суспільстві впродовж усього життя. Варто зазначити, що процес виховання дітей в інтернатних закладах повинен відбуватися з урахуванням психологічних особливостей, притаманних дітям-сиротам.

Важлива роль у процесі соціалізації особистості належить також громадським організаціям та їх лідерам. Створення у школі-інтернаті такої організації, або участь вихованців у її діяльності (наприклад, дитячо-молодіжна організація „Пласт”), певною мірою сприятимуть формуванню знань, умінь, навичок, активної життєвої позиції, що у майбутньому допоможе їм успішно адаптуватися в суспільстві. Тому важливу роль у соціалізації особистості відіграють організатори (лідери) дитячого руху.

Діти, які виховуються поза родиною, мають зовсім відмінний тип психологічного розвитку, про який не можна з упевненістю сказати, що він гірший, ніж у сімейних дітей. Його слід розглядати не як сучасну норму або розумову відсталість, чи форму тієї чи іншої патології, а як особливий тип, пов'язаний зі специфікою розвитку дитини поза родиною.

Для всіх дітей, що виховуються в дитячих будинках та інтернатах, характерними є відхилення у спілкуванні з дорослими. Незважаючи на те, що діти вимагають підвищеної уваги, доброзичливості та емоційних контактів,

спостерігається абсолютне незадоволення цієї потреби. Обмеженість сфери вибору друзів призводить до психологічної та емоційної самотності. Але для більшості дітей інтернатна установа завжди залишається рідним домом, інтернатні друзі – братами, а вчителі та вихователі – старшими товаришами і порадиниками. У результаті аналізу наукової літератури науковці виокремлюють такі проблеми інтелектуального, емоційно-вольового розвитку, спільної діяльності та спілкування дітей з однолітками, статевої ідентифікації вихованців інтернатних закладів, морального розвитку особистості дитини, соціалізації дітей, які виховуються в інтернатах [4, с. 7–8].

На думку Л.М. Артюшкіної на шляху реалізації у діяльності соціально-терапевтичної функції педагогам інтернатних закладів необхідно:

1. Відмовитися від властивих сучасній педагогіці відбору, селекції дітей, приділяти увагу розвитку.

2. Надати пріоритет індивідуальному підходу, який передбачає реальний результат індивідуального розвитку дитини, темпераменту, здібностей, досвіду, спрямованості, рис характеру, самооцінки.

3. Переакцентувати увагу з часткового, порційного підходу до розвитку зростаючої індивідуальності на комплексний, цілісний, системний підхід до неї, що розглядає дитину як суб'єкта власної життєдіяльності.

4. Слід зосередити зусилля на емоційному розвитку особистості, бо його основні завдання пов'язані з вихованням чутливості: вмінням розрізняти емоційний стан людей, адекватно на них реагувати: з розумінням ставитися до конкретної життєвої ситуації.

5. Актуалізувати виховну роботу, спрямувати на соціальний розвиток особистості.

6. Розширити, систематизувати, конкретизувати, поглибити систему уявлень дітей-сиріт про власне „я”. Навчити їх диференціювати факти власної біографії, адекватно оцінювати свої досягнення й помилки, орієнтуватися у власних чеснотах і вадах: емоційно й конструктивно підтримувати самоспостереження, самооцінку й самоаналіз дітей [2, с. 42–47].

На нашу думку, наведені вище заходи, які характеризують роботу педагогів інтернатних закладів з метою позитивного впливу на вихованців, мають використовувати і організатори дитячого руху.

Культура життєвого самовизначення дітей формується у процесі такої групової діяльності, яка ініціює духовну енергію дитини, стимулює максимальне вираження її „Я”, „тут і тепер”, „у цьому житті”, у даний момент творчої діяльності. Для того, щоб групова діяльність дітей була наповнена роботою душі, в неї необхідно закладати ідею натхнення. Такими ідеями і виступають соціально-культурні цінності загальнолюдського характеру, що складають зміст основних сфер життєдіяльності і самовизначення дитини: добро, щастя, милосердя, дружба, любов, істина, краса, творчість тощо.

Завдяки цьому у дитини формується власна життєва позиція, власний світогляд, ставлення до себе, до оточуючого світу. У неї з'являється здатність розуміти себе, інших, суспільні процеси, а головне – вміння ставити собі завдання й діяти відповідно до виробленої стратегії.

Вихідним моментом в організації і проведенні організатором дитячого руху практичних заходів, спрямованих на формування у вихованців шкіл-інтернатів позитивного емоційно-ціннісного ставлення до себе й до світу, є:

- визнання ціннісної основи змісту виховання дитини;
- орієнтація педагога на досягнення усвідомлення особистістю, яка формується, таких категорій, як Істина, Добро, Краса;
- рівноцінне засвоєння дітьми у процесі життєдіяльності всіх чотирьох сфер – Природи, Культури, Людей, Я. Гармонійне поєднання відомостей про кожну з них буде сприяти ставленню соціальної компетентності особистості, її гармонійному і всебічному розвитку.

Для ефективного впливу на виховання організатор повинен:

- знати історію особистих справ дитини;
- знати деталі стосунків дитини з родичами (бабусями, дідусями, тітками, дядьками, старшими братами, сестрами);
- приймати всі якості дитини. Проте необхідно акцентувати її увагу на позитивних рисах характеру, сприяти розвитку індивідуальних здібностей;
- залучати дітей до участі в різноманітних заходах, однак з урахуванням різнотипних ролей дитини, не обмежуватись тим, що добре виходить (танцювати, брати участь у театральних постановках, декламувати вірші, бути ведучим, режисером, сценаристом);
- довіряти вихованцям, вірити в їхні можливості;
- обговорювати з кожною дитиною її майбутнє „доросле” життя, коригувати його негативне прогнозування;
- виховувати в дітей-сиріт впевненість у своїх силах, в здатності реалізувати свої мрії, стати компетентною особою в сучасному суспільстві.

Важливе місце у соціалізації особистості вихованців інтернатного закладу належить виховним заходам, що безпосередньо пов'язані з життям і діяльністю конкретної дитини. Можна визначити приблизну тематику таких заходів, які б стосувалися дитячої мрії, мети, плану, програми життя, здатності кардинально змінити розвиток подій, оцінювати себе і свої стосунки з іншими.

Основним об'єктом етичного аспекту заходів є людина у різноманітних життєвих ситуаціях. Наведемо приблизний перелік проблем для обговорення з вихованцем шкіл-інтернатів: „Цінність людини”, „Смерть і безсмертя”, „Мета життя”, „Щастя у житті людини”, „Світ нашої духовності”, „Воля і обов'язок”, „Людина і природа”, „Життя чоловіка й жінки”, „Що означає бути сучасним?”, „Погляд у майбутнє. Що нас очікує?”, „Пізнай самого себе”, „Ваші життєві цінності”, „Я і моє здоров'я”, „Я і мої потреби”, „Мої можливості і здібності”, „Мій характер”, „Моя самооцінка”, „Мої негативні риси” тощо.

На думку В.М. Шкуркіної, для вирішення таких завдань організатор дитячого руху має володіти відповідними знаннями і вміннями, до яких можна віднести:

- наукове педагогічне мислення, яке дозволяє правильно орієнтуватися у складних педагогічних ситуаціях;
- висока педагогічна грамотність і психологічне чуття, яке необхідне для з'ясування причин окремих ситуацій соціального розвитку вихованців;

- педагогічний такт і педагогічна етика, завдяки яким складаються доброзичливі та довірливі стосунки з дітьми;
- розвинені організаторські здібності;
- здатність активно впливати на вихованця;
- комунікативні уміння організаторів: управляти своєю поведінкою, бути уважним, а не лише бачити психічний стан вихованця за зовнішніми ознаками;
- готовність до педагогічної творчості, уміння імпровізувати (змінювати свою поведінку залежно від середовища, ситуації, вчасно приймати рішення) [2, с. 42–47; 10, с. 60–62].

Таким чином, у результаті аналізу педагогічних, психологічних літературних джерел ми дійшли висновку, що соціальний розвиток особистості виявляється засобом і водночас результатом, одним з аспектів її соціалізації, яка визначається у філософії як процес операційного оволодіння набором програм діяльності та поведінки, характерних для тієї чи іншої культурної традиції; процесом інтеріоризації індивідом знань, цінностей і норм, що відбиваються в означених програмах, процесом засвоєння та активного відтворення людиною соціального досвіду, включення індивіда в соціальні стосунки; розвиток соціальної природи чи характеру індивіда, підготовка людини до соціального життя. Нами було визначено роль організатора дитячого руху у процесі соціалізації вихованців інтернатного закладу. Ефективність професійної підготовки майбутніх організаторів до роботи з дітьми-сиротами та дітьми, які залишились без піклування батьків, залежить не лише від рівня й якості їхньої теоретичної підготовки, а й від застосування отриманих знань на практиці, оскільки без вміння ефективно використовувати ці знання у реальному житті спеціаліст у такій складній сфері, яка передбачає максимальну відповідальність, може взагалі не реалізуватися. Сьогодні висуваються якісно нові вимоги до педагога, рівня його освіти та можливостей професійної реалізації. Підготовка такого спеціаліста можлива за умови глибокого, систематичного вивчення психолого-педагогічних дисциплін, які ґрунтуються на особистісно-орієнтованій моделі освітнього процесу, на принципах гуманістичної спрямованості професійної освіти. Можна зазначити, що справжній педагог – це людина, яка любить дітей та свою справу.

Отже, ефективність роботи організаторів дитячого руху з дітьми-сиротами залежить від доцільного і цілеспрямованого вибору ситуативно обґрунтованих методів, форм і засобів соціально-педагогічного впливу, соціально-педагогічних технологій і конкретних методик соціально-педагогічної роботи.

Подальшого дослідження потребують такі аспекти означеної проблеми, як форми і методи роботи організатора дитячого руху з вихованцями інтернатних закладів.

Література

1. Акусок А. Соціалізація особистості як психолого-педагогічна проблема / Соціальна педагогіка: теорія та практика. – 2005. – № 1. – С. 23–25.
2. Артюшкіна Л.М., Полянничко А.О. Специфіка професійної діяльності соціального педагога загальноосвітньої школи-інтернату для дітей сиріт та

дітей позбавлених батьківського піклування / Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – № 2. – С. 42–47.

3. Гамина Т.С. Общественно-политическая подготовка вожатых-производственников в воспитательной работе с пионерами : авторефер. дис. на соис. учен. степени канд. пед. наук. – К., 1985. – 24 с.

4. Корнеев М. М. Медико-психологічні та соціальні проблеми дітей-сиріт. – К., 2003. – С. 7–8.

5. Лавриченко Н.М. Педагогіка соціалізації: Європейські обриси. – К. – 2000 – С. 129–131.

6. Пригоровська Л.В. Соціалізація індивіда важлива складова розвитку особистості / Педагогіка і психологія. – 2003. – № 2. – С. 112–119.

7. Соціальна педагогіка. – К., 2003. – 256 с.

8. Філософія: словник-довідник: навчальний посібник. – К., 2009. – 284 с.

9. Шапар В.Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. – Харків, 2007. – 640 с.

10. Шкуркіна В.М. Особливості соціально-педагогічної роботи з дітьми-сиротами в умовах інтернатного закладу / Практична психологія та соціальна робота. – 2004. – №4. – С. 60–62.

В статье произведён социально-педагогический анализ роли организатора детского движения в социализации воспитанников интернатов. Автор осветляет сущность форм эффективного взаимодействия организатора и членов детского формирования.

Ключевые слова: социализацию личности, организатор детского движения, воспитанники интернатов.

In article the socially-pedagogical analysis of a role of the organizer of children's movement on socialisation of the pupils of boarding schools is made. The author clarifies essence of forms of effective interaction of the organizer and members children's movement.

Key words: socialisation of the person, the organizer of children's ovement, pupils of boarding schools

М.В. Перфільєва

СТВОРЕННЯ УМОВ ДЛЯ УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСІБ З ОБМЕЖЕНИМИ ПСИХОФІЗИЧНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ ШЛЯХОМ ПРОФЕСІЙНОЇ АКТИВНОСТІ

У статті розглядається польський досвід створення умов для успішної соціалізації осіб з обмеженими можливостями шляхом професійної активності через діяльність в майстернях професійної терапії. Майстерні професійної терапії (Warsztat Terapii Zajęciowej (WTZ)) - це окремий організаційний та фінансовий заклад, який направлений на підготовку людей з